ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

XUSUSIY MULKNI OMMAVIY MANFAATLAR YO‘LIDA BEGONALASHTIRISH: O‘ZBEKISTON AMALIYOTI VA RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBASI

G‘oyibov Jo‘rabek Choriyevich
Buxoro davlat universiteti dotsenti,
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Maqolada xususiy mulk huquqini ommaviy manfaatlar yo‘lida cheklash masalasi tahlil qilinadi. O‘zbekiston Respublikasida yer uchastkalarini davlat ehtiyoji uchun olib qo‘yish amaliyotida kompensatsiya mexanizmi mavjud bo‘lsa-da, rivojlangan davlatlarda mulkdorning mulkni hatto tovon evaziga ham bermaslik huquqi saqlanishi ta’kidlanadi. Muallif mazkur tizimni milliy huquqiy amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: xususiy mulk, ommaviy manfaat, kompensatsiya, davlat ehtiyoji, mulkdor huquqi, huquqiy kafolat.

Kirish. Xususiy mulk huquqi huquqiy davlatning asosiy ustuni hisoblanadi. Konstitutsiyada insonning mulk huquqi daxlsizligi kafolatlanishi va faqat qonun bilan hamda jamoat manfaatlaridan kelib chiqib cheklanishi mumkinligi belgilangan. Biroq amaliyotda davlat ehtiyojlari deb baholangan holatlarda xususiy mulkni olib qo‘yish jarayoni ko‘pincha fuqarolarning manfaatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Asosiy qism.

1. O‘zbekiston Respublikasi amaliyoti. O‘zbekiston Respublikasida yer uchastkalarini davlat ehtiyoji uchun olib qo‘yish masalasi maxsus qonun hujjatlari bilan tartibga solingan. Xususan, 2019-yil 15-avgustda qabul qilingan “Davlat va jamoat ehtiyojlari uchun yer uchastkalarini olib qo‘yish to‘g‘risida”gi Qonun ushbu sohadagi asosiy normativ hujjat hisoblanadi. Qonunga ko‘ra, yer faqat davlat yoki jamoat manfaatlarini ta’minlash uchun, adolatli va oldindan belgilangan kompensatsiya evaziga olib qo‘yilishi mumkin. Amaliyotda esa ayrim hollarda kompensatsiyaning kechiktirilishi, baholashning adolatsiz amalga oshirilishi yoki fuqarolarning roziligisiz qaror qabul qilinishi holatlari uchramoqda.

2. Rivojlangan davlatlar amaliyoti. Rivojlangan davlatlarda xususiy mulk huquqi davlat manfaatlaridan ustun qo‘yiladi. AQSh Konstitutsiyasining beshinchi tuzatmasidagi “Takings Clause” qoidasiga ko‘ra, davlat xususiy mulkni faqat “qonuniy va zarur” hollarda, sudning qat’iy ruxsati bilan olishi mumkin. Mulkdor tovon to‘lovini rad etish yoki mulkni saqlab qolish huquqiga ega. Germaniya Asosiy Qonunining 14-moddasida ham mulk faqat jamoat foydasi uchun va adolatli tovon sharti bilan olinishi mumkinligi belgilangan. Bunda mulkdor roziligisiz mulkni olib qo‘yish faqat sud qaroridan keyin amalga oshiriladi. Fransiya amaliyotida esa davlat ehtiyoji tushunchasi aniq belgilangan bo‘lib, mulkdor manfaatlari doimiy ravishda sud orqali himoya qilinadi.

3. O‘zbekistonda bunday tizimni joriy etish zarurati O‘zbekistonda xususiy mulk huquqini rivojlangan davlatlar darajasiga yetkazish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish zarur:

1. Sud qarorisiz xususiy mulkni olib qo‘yishni to‘liq taqiqlash
2. Kompensatsiya miqdorini mustaqil baholovchi organlar orqali aniqlash
3. Davlat ehtiyoji tushunchasini aniq va cheklangan tarzda belgilash
4. Mulkdorning mulkni topshirmaslik huquqini Konstitutsiya darajasida kafolatlash
5. Davlat tomonidan olib qo‘yilgan mulk uchun to‘lovning shaffof elektron tizimini joriy etish

Xulosa. Xususiy mulk huquqini ommaviy manfaatlar bilan mutanosib ta’minlash huquqiy davlatning muhim belgisidir. O‘zbekistonda bu sohada huquqiy asoslar yaratilgan bo‘lsa-da, amaliyotda mulkdor manfaatlarini himoya qilishni kuchaytirish, kompensatsiyaning haqqoniy va adolatli mexanizmlarini joriy etish zarur. Rivojlangan davlatlar tajribasi ko‘rsatadiki, mulkdorga tovon taklif etilgan taqdirda ham uning mulkni bermaslik huquqi saqlansa, jamiyatda davlatga ishonch va huquqiy barqarorlik oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yilgi tahriri.
2. “Davlat va jamoat ehtiyojlari uchun yer uchastkalarini olib qo‘yish to‘g‘risida”gi Qonun, 2019-yil, 15-avgust.
3. AQSh Konstitutsiyasi, V-to‘g‘rilama (“Takings Clause”).
4. Germaniya Asosiy Qonuni (Grundgesetz), modda 14.
5. Code de l’expropriation pour cause d’utilite publique (Fransiya), 2014.
6. Abdullayev A. Xususiy mulk huquqi va uning himoyasi. – T.: Yuridik adabiyot, 2022.